

Міжнародна економіка

Лариса РУДЕНКО-СУДАРЕВА,
Олег МОЗГОВИЙ,
Денис ГУРТОВ

**ПРОЦЕСИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
ТА ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ:
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД
ДО КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ**

Резюме

Досліджено сучасні тенденції розвитку світового господарства. Створено комплексну методику розробки дескриптивних моделей сучасних індикаторів, ідентифікованих авторами як індекс світової транснаціоналізації, індекс суцільної глобалізації та індекс фінансової глобалізації, а також алгоритму їх розрахунку і графічної інтерпретації. Представлено авторську методику визначення розроблених індексів світової транснаціоналізації, суцільної глобалізації та фінансової глобалізації, яка базується на компаративних принципах теоретичного узагальнення та вдосконалення ключових дефініцій і на узагальненні концептуальних підходів до прогнозування стану складних економічних явищ. Запропоновано напрями вдосконалення відповідної методики забезпечення національної безпеки на основі використання сформованих авторами індексів, що дає змогу всебічно оцінити стан економічної безпеки та науково обґрунтувати найбільш сприятливий і убезпечений сценарій інтеграційного процесу для України.

© Лариса Руденко-Сударєва, Олег Мозговий, Денис Гуртов, 2010.

Руденко-Сударєва Лариса, докт. екон. наук, професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна.

Мозговий Олег, докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри міжнародних фінансів, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна.

Гуртов Денис, магістр міжнародної економіки, аспірант Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Україна.

Ключові слова

Глобалізація, транснаціоналізаційні трансформації, транснаціоналізація, суцільна глобалізація, фінансова глобалізація, прями іноземні інвестиції, корпоративна (індивідуальна) транснаціоналізація, світова транснаціоналізація.

Класифікація за JEL: O16, O52.

Домінуючою тенденцією розвитку світового господарства на рубежі ХХ–ХХІ ст. стала економічна глобалізація, яка внаслідок нового небаченого пришвидшення процесу багатовимірних структурних зрушень визначила об'єктивний характер інтеграції всіх основних фігурантів та інституцій глобального розвитку – політичних (нації, держави), економічних (корпорації), наддержавних (міжнародні об'єднання та міжнародні організації).

У сучасних дискусіях, розгорнутих науковцями всього світу щодо генези, природи та перспектив глобалізації, реалізують різні методологічні підходи, найбільш самобутні й оригінальні з яких вичерпно охарактеризував Д. Лук'яненко [12, с. 3–7]. Теоретичні уявлення дослідників змістились у дві основні площини: по-перше, варто говорити про перенесення акцентів від дискусій щодо самого факту існування глобалістики до виваженості оцінок і формулювань стосовно перспектив і тенденцій, а по-друге, йдеться про «можливості всеосяжного і чітко детермінованого дослідження глобалізації з усіма її викликами, проблемами, суперечностями, перспективними і негативними проявами і наслідками» [12, с. 67].

Однак, виходячи лише з теоретичних положень, не можна чітко й однозначно визначити різновекторні параметри майбутньої глобальної організації життєдіяльності людей і націй. Тому актуалізується потреба подальшого вдосконалення методології та методик кількісної оцінки диспозиції всіх фігурантів глобальної економіки, що уможливить поглиблення її якісного аналізу.

Незважаючи на зростання протягом останніх десятиліть дослідницького інтересу до проблем глобалізації, дискусійними залишаються практичні та методологічні питання категоріально-понятійної ідентифікації, можливості економічної оцінки значення не лише глобалізаційних, а й невід'ємних від них транснаціоналізаційних трансформацій у розрізі регіональних угруповань, окремих країн з різним рівнем економічного розвитку та світового господарства загалом.

Метою цього дослідження є уточнення базових понять та особливостей процесів глобалізації світогосподарського життя, його фінансової сфери та транснаціоналізаційних трансформацій на основі вивчення концептуаль-

них теоретичних засад, розробки та емпіричної апробації комплексної методики аналізу, формування ключових індикаторів для оцінки динаміки досліджуваних процесів.

Для реалізації окресленої мети ми запропонували комплексну методику розробки моделі квантифікованої оцінки глобальних процесів на основі 7-етапного алгоритму формування ключових індикаторів (табл. 1) та його емпіричної апробації. Дотримуючись визначеної алгоритмом послідовності, сформуємо показники для виміру досліджуваних процесів і проведемо відповідні емпіричні розрахунки.

Таблиця 1.

**Логіка формування ключових індикаторів
для оцінки динаміки досліджуваних процесів**

Етап	Сутність етапу	Очікуваний результат
I	Уточнення понятійно-категорійного апарату на основі порівняння сутнісного значення ключових дефініцій та виявлення їх змістового наповнення.	Авторська дефініція
II	Вивчення теоретичних основ прогнозування стану економічних явищ та процесів за допомогою: <ul style="list-style-type: none"> • Фундаментального аналізу (Ф. Блок, Б. Грем, Д. Додд, І. Закарян, Г. Кіма, С. Котла, В. Ліховідов, Р. Мюррея, С. Тернера, М. Томсета, М. Хаертфельдер); • Кількісного аналізу (Башельє, Грехем); • Технічного аналізу (Ч. Доу, Е. Найман, Н. Нісон, В. Твардовський, Дж. Шваґер, Еліот, Де Марк, Фібоначчі); • Економіко-математичне моделювання (П. Сіомпа, Р. Фриш) 	Вибір методичного підходу
III	Вибір математичної моделі для побудови графічної інтерпретації процесу й оцінювання на її основі прогнозу даних (методика Бокса-Дженкінса, статистика Дарбіна-Уотсона та Стюдента, критеріїв Акайке та Байєса-Шварца, F-статистика Фішера, трендів, модель авторегресії, однокрокове прогнозування, логарифмування).	Релевантна модель
IV	Формування системи індикаторів для забезпечення квантифікованої оцінки досліджуваного процесу.	Система індикаторів
V	Виконання емпіричних розрахунків на основі розробленої системи індикаторів.	Аналітичні таблиці
VI	Побудова графіку динаміки основних індикаторів для візуальної інтерпретації та додаткової аргументації виявлених тенденцій і закономірностей.	Графіки
VII	Аналітична оцінка процесу, формування прогностичної інформації та вироблення відповідних планів дій на рівні національних або міжнародних інституційних структур.	Аналіз, прогноз, заходи

1. Формування ключових індикаторів для оцінки сутності та динаміки досліджуваних процесів

Формування ключових індикаторів для оцінки сутності та динаміки досліджуваних процесів спирається на розроблений авторський алгоритм і передбачає виконання дій відповідно до завдань перших чотирьох етапів.

Етап 1. Уточнення понятійно-категорійного апарату

Глобалізація, яка вочевидь є феноменом ХХ та ХХІ століть, у найбільш широкому розумінні можна трактувати як процес, що виводить цивілізацію на вищий рівень розвитку із системною інтернаціоналізацією умов і сфер людської життєдіяльності [12, с. 66], включає в себе політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технічні та інші складові, а відтак має комплексний суцільноохоплюючий характер.

Характеристика глобалізму як світової мегасистеми, що склалась у результаті інтенсивних процесів глобальних трансформацій, глобалізації розвитку та нової стадії світової інтеграції в рамках глобального капіталізму і класичного імперіалізму як його сучасна специфічна форма та нова надвисока стадія, цілком вичерпно надана О. Білорусом [1, 2, 3]. Визначення інших аналогічних понять є досить неоднозначними (глобальність, глобалізм, глобалістика тощо), хоча сповна очевидно є їхня смислово-логічна підпорядкованість. Так, проведений Д. Лук'яненком аналіз літературних джерел показав, що російські вчені Ю. Осипов, С. Бабурін, В. Белоліпецький, Є. Зотова трактують глобальність як спільність, глобалізацію – як процес досягнення глобальності, а глобалізм – як свідоме здійснення глобалізації. О. Білорус вважає глобалізацію об'єктивною закономірністю постіндустріальноцивілізаційної еволюції, а глобалізм – парадоксальним наслідком силової глобалізації [12, с. 66].

Попри очевидні феноменальні прояви глобалізація демонструє асиметричність, нерівномірності, асинхронності та диспропорційності розвитку. З одного боку, саме глобалізація має окреслити шлях ноосферного розвитку, де відбудеться докорінна трансформація суспільного виробництва в напрямі його інтелектуалізації, гуманізації, соціологізації, що має зумовити небачений ефект економічної мультиплікації і вибухового економічного розвитку. Сучасні дослідження [12, с. 81–84] пов'язують перспективи розвитку з моделлю інтелектуальної економіки, якою управляє інтелектуальний капітал (людський капітал як сукупність знань, навичок та творчих здібностей людини плюс структурний капітал як технічне, інформаційне та організаційне забезпечення його реалізації). Уже сьогодні в країнах ОЕСР понад половина ВВП створюється в інтелектуальному виробництві. З іншого боку, дедалі більше дослідників, політичних і державних діячів доходять висновку,

що ця нова система світопорядку невідворотно призведе до глобального апокаліпсису [2, 6, 8, 12], маючи на увазі невідворотність і абсолютний характер глобальних викликів і загроз.

Оскільки об'єктивний зміст глобалізації складають різноманітні за своїм походженням, сферами прояву, механізмами і наслідками процеси, глобалізація являє собою не однорідне, а складне, суперечливе явище, насичене різними, іноді полярними процесами економічного і соціального життя людства, а також новими викликами для національних економік, що зумовлює виникнення різноманітних теоретичних концепцій та наукових дискусій.

У цьому контексті в теоретичному плані покажемо Д. Лук'яненко вважає осмислення концепції «нової економіки», дійсно глобальною як за охопленням сфер життєдіяльності, так і за технологіями ведення бізнесу [12, с. 81]. Йдеться про феномен «високотехнологічних компаній», які використовують Інтернет як основний економічний ресурс; глобальний кластер економіки, який виробляє програмове забезпечення або постачає технології для інших напрямів; набір електронних практик, які інструментально засновані на Інтернеті і спрямовані на створення нових моделей господарювання, «інформаційну парадигму соціально-економічного розвитку, яка ґрунтується на тому, що умовою, основою і метою розвитку людського суспільства є накопичення корисної інформації та вдосконалення засобів її обробки і використання», глобальну інформатизацію як вираз сутності постіндустріального розвитку і ключовий технологічний виклик XXI століття універсального характеру, оскільки відповідь на нього необхідно шукати всім країнам в усіх сферах життєдіяльності.

Як одну з головних рис «нової економіки» окремі автори виділяють її відносну незалежність від національних кордонів. На погляд Д. Лук'яненка, цю рису можна розглядати як базову, оскільки в «екстериторіальності» і «екстериторіальності» закладено як глобальні позитиви «нової економіки», так і її можливі глобальні негативи. За його словами, нові імпульси і нову більш суперечливу якість отримують як транснаціоналізація з формуванням глобальних корпоративних структур, переважно шляхом злиттів і поглинань, так і регіональна економічна інтеграція, яка виходить на континентальний та міжконтинентальний рівні [12, с. 86].

Заслугує уваги точка зору стосовно гармонізації глобалізаційного процесу, для якої, з одного боку, необхідні нові функціональні форми і механізми гармонізації національних економічних інтересів, політик і дій, а з іншого – має сформуватись глобальне мислення, коли підприємницька мотивація базується на інноваційності та безпеці розвитку. Це уможлиблюється лише за умов гуманізації світогосподарського розвитку, заснованої на його інтелектуалізації, соціалізації та екологізації, що власне і підтверджує наші гіпотези.

У майбутньому йдеться про максимальне використання інтегрованого інформаційно-інтелектуального потенціалу світу, про початок формування якісно нової (у сучасному розумінні – глобальної ноосферно-космічної) еко-

номіки третього тисячоліття. У справді глобальній економіці домінуватиме глобальний розум, а не глобальний інтерес [12, с. 86–87].

Утім, глобалізація кількісно охоплює увесь світ, а якісно – всі сфери людської життєдіяльності. Тому лише умовно, у межах методу абстракції, можна говорити про політичну, економічну, соціокультурну глобалізацію.

Серед найбільш суттєвих ознак економічного глобалізму, за оцінками О. Білоруса [1, 2, 3], сучасні дослідники [7, 8, 11, 19, 20] найчастіше відзначають:

- виведення економічних інтересів національних господарських суб'єктів за національно-державні рамки;
- вихід національних корпорацій на глобальний ринок, що формується;
- перетворення національних корпорацій у ТНК, а потім – у глобальні корпорації;
- розширення сфери діяльності транснаціональних економічних і фінансових структур до рівня глобальних ринків;
- неможливість вирішення більшості економічних та соціальних проблем на обмеженому національному рівні;
- зростання залежності економічної ситуації в більшості країн від ситуації у країнах – лідерах глобалізації;
- поширення доларизації національних економік;
- посилення добровільно-примусової координації національних економічних і фінансових стратегій та політик на глобальному рівні (особливо в галузі торгівлі, фінансів, екології, зайнятості, міграції).

У цьому контексті Д. Лук'яненко вважає економічну глобалізацію вищим рівнем інтернаціоналізації господарського життя з безпрецедентними масштабами та якісно новою динамікою міжнародного виробництва й обміну. За його словами, перебуваючи в тісному взаємозв'язку з іншими компонентами загального глобалізаційного процесу (політичним, науково-технічним, інформаційним, екологічним, соціокультурним), вона, у свою чергу, підпадає під вплив внутрішньої структуризації [12, с. 73–74], тобто може бути диференційована на виробничу, торговельну, фінансово-інвестиційну, інфраструктурну тощо.

До кількісних параметрів економічної глобалізації зазвичай відносять величезні масштаби безпосередньо міжнародного виробництва, обміну і споживання за рахунок випереджального зростання світового ВВП, динаміки міжнародної торгівлі товарами та послугами, прямих і портфельних іноземних інвестицій, валютних операцій.

Слід зазначити, що в сучасних парадигмальних визначеннях глобалізації домінує розуміння первинності глобалізму економічного, основу якого становить фінансово-інвестиційна взаємодія, хоча глобальні асиметрії мають вочевидь об'єктивно системний характер. Саме через це фінансовий глобалізм стає більш привабливим напрямом наукових досліджень.

Справді, якщо розглядати функціонально-галузеву специфіку асиметрії економічної глобалізації, то очевидною стає випереджальна активність міжнародного руху капіталів, а не товарів і не фінансових послуг. У своїх публікаціях [12, с. 100] Д. Лук'яненко зазначає, що, зародившись на товарних ринках унаслідок спочатку збутової, а потім виробничої діяльності ТНК, глобалізація останніми роками розвивається переважно на фінансово-інвестиційній основі, чому сприяло багато факторів, зокрема вільний рух капіталу у глобальній інформаційно-комунікаційній мережі при суттєвих обмеженнях на ринку товарів, комерційних послуг, робочої сили. Справді, на сьогодні обсяги операцій на міжнародних кредитних, інвестиційних і, особливо, валютних ринках на декілька порядків перевищує обсяги товарно-збутової діяльності, а на кожний долар реального сектору світової економіки припадає до 100 доларів у фінансовій сфері.

Різноманітний рух факторів виробництва з випереджальною динамікою міжнародного капіталообміну деформує глобальні відтворювальні процеси, дискредитуючи традиційні теоретичні уявлення стосовно макроекономічних пропорцій, стабільності, ефективності, конкуренції. Це стосується насамперед операцій на глобалізованому ринку цінних паперів (РЦП), який на сьогодні є не лише ключовим сегментом фінансового ринку, а й, завдяки своїй інтегрованій сутності, відносно самостійним елементом сучасної ринкової інфраструктури [12, с. 100]. З одного боку, рух цінних паперів у їх постійно змінюваному різноманітті динамізує інвестиційно-відтворювальні процеси, забезпечуючи при цьому саморегулювання національних та інтернаціональних економічних систем за умов регулювання РЦП засобами, адекватними його масштабам та структурі. З іншого боку, регулятивні проблеми ускладнюються й актуалізуються в умовах очевидного взаємозв'язку інвестиційних інструментів, взаємопроникнення не лише сегментів фінансового ринку, а й їхньої інтеграції з ринками ресурсів, товарів, послуг [14, 15, 16].

Потоки ресурсів на фінансових ринках доволі мінливі у функціональному та інституційному аспектах, а для інвестиційного ринку характерними є постійна диференціація, диверсифікація окремих сегментів, переважно глобальний характер функціонування.

В епоху глобалізації фінансова сфера демонструє зростаючу самодостатність та незалежність від регуляторних механізмів впливу макроекономічної політики держав світу. Самостійно визначаючи параметри глобальних фінансових агрегатів, вона здатна забезпечувати собі одержання надприбутків та стимулює зростання у світовій економіці фінансових дисбалансів.

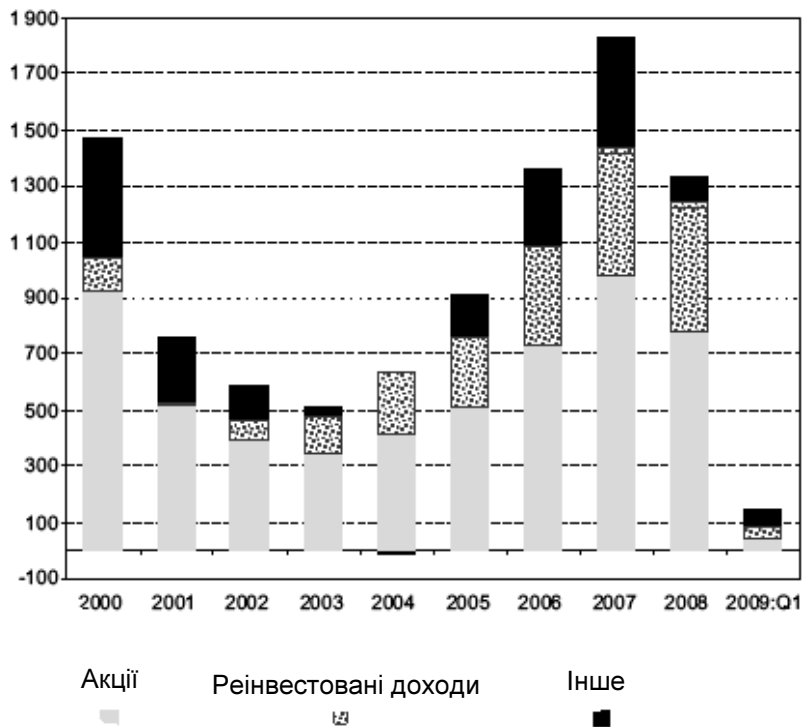
Виникнення поняття фінансової глобалізації як однієї зі складових економічної глобалізації пов'язане з різким збільшенням міжнародних ва-

лютно-кредитних і фінансових зв'язків протягом останніх десятиліть, що зумовлено насамперед розширенням інвестиційно-кредитної діяльності транснаціональних корпорацій і банків, лібералізацією валютних, інвестиційних і кредитних ринків, розширенням доступу різних держав до глобальних фінансових ресурсів та диверсифікацією механізмів концентрації інвестиційних ресурсів [14, 15]. Підтвердженням цього є, зокрема, великомасштабні вартісні обсяги світових транскордонних фінансових потоків: ПІІ, вливань у цінні папери та боргові цінні папери, а також транскордонних позик та депозитів (рис. 1), які з 2003 р. зросли більш ніж утричі, хоча з початку глобальної фінансової кризи дещо зменшилися.

Дуже часто це явище розглядають як істотний фактор, з одного боку, економічного розвитку, а з іншого – загострення у світовому масштабі проблеми фінансових і, зокрема, валютних криз.

Рисунок 1.

Структура глобальних потоків ПІІ [33]

Попри те, що фінансова глобалізація надає світовому господарству цілісної структури та внутрішньої єдності, вона спричиняє й поглиблення асиметричності регіонального та структурно-функціонального розподілу глобального капіталу (табл. 2), стимулюючи його надконцентрацію в невеликій групі постіндустріальних країн та створюючи своєрідний фінансовий полон відсталих країн, які через механізми зовнішнього фінансування та лібералізацію внутрішніх фінансових ринків опиняються перед загрозою втрати економічного та політичного суверенітету.

Таблиця 2.

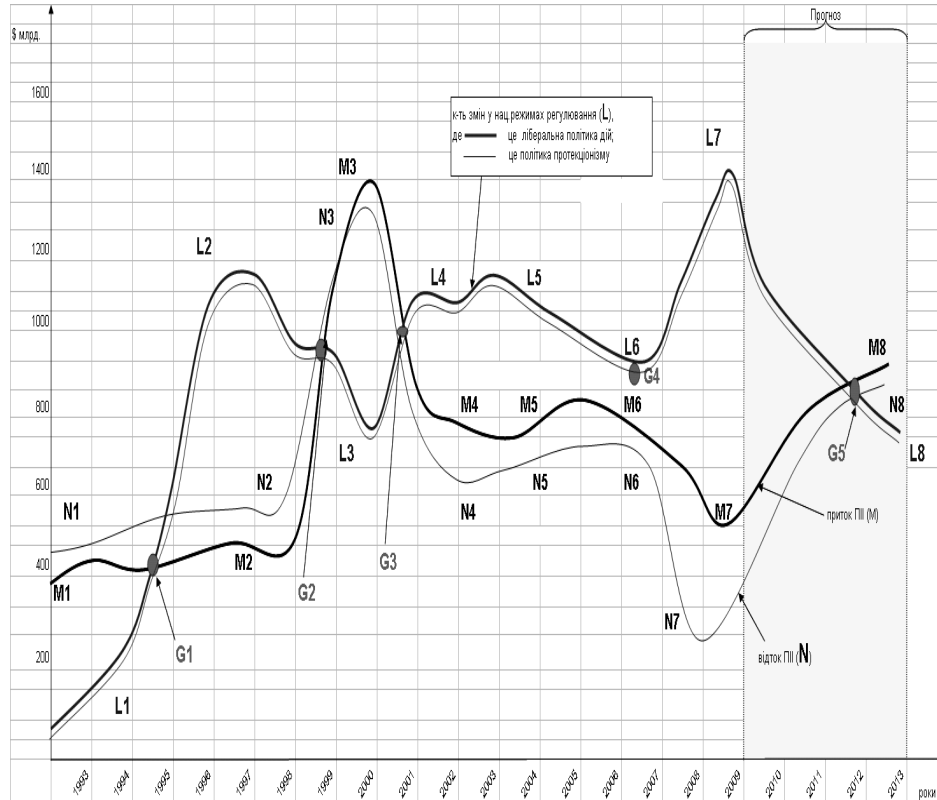
Світові потоки ПІІ за регіонами [32]

№ п/п	Регіон	Приплив ПІІ (млн дол. США)			Відплив ПІІ (млн дол. США)		
		2006	2007	2008	2006	2007	2008
1	Світ загалом	1 461 074	1 978 838	1 697 353	1 396 916	2 146 522	1 857 734
2	Розвинуті країни	972 762	1 358 628	962 259	1 157 910	1 809 531	1 506 528
3	Країни, що розвиваються	433 764	529 344	620 733	215 282	285 486	292 710
4	Азійський регіон	283 402	332 682	388 709	144 492	223 130	220 194
5	Пд-Сх. Європа та країни ЦСЄ	54 548	90 866	114 361	23 724	51 505	58 496

У міждержавному плані реалізуються фінансово-інвестиційні схеми, учасниками яких є переважно всі основні фігуранти – фізичні особи, корпорації, уряди, міжнародні організації. У результаті не лише суттєво коригується інвестиційна практика, а й певним чином дискредитується діяльність традиційних регулятивних інституцій [12, с. 100–102]. Відтак гіпотетично можна говорити про наявність певного взаємозв'язку та взаємозалежності таких явищ, як інвестиційна корпоративна активність та активність регуляторна державна та наддержавна, що підтверджується проведеними нами емпіричними дослідженнями (рис. 2).

Рисунок 2.

Порівняння динаміки інвестиційної корпоративної активності та регуляторної активності урядів національних економік (складено авторами)

Загалом не можна не погодитись із точкою зору О. Білоруса, що глобалізм виявляє себе як система абсолютної економічної та політичної влади нових глобальних монополістичних корпорацій, які вийшли з-під контролю держав свого походження та базування, маневрують фінансовим капіталом, обертаючи його на світовому ринку зі «швидкістю світла», і, віртуозно уникаючи сплати податків, посилюють експлуатацію багатьох країн, у тому числі своїх власних. Цивілізацію глобальних корпорацій він оцінює як зростання загрози людству, яке повинно зробити свій вибір [1, 2, 3, 5]. Відповідні позиції демонструє У. Бек, наголошуючи, що в процесі глобалізації національні держави і їхній суверенітет влітаються в павутину транснаціональних суб'єктів і підкоряються їхнім владним можливостям, їхній орієнта-

ції й ідентичності [22, 23]. З об'єднанням, інтеграцією ринків окремих продуктів, які виробляють ТНК, пов'язує поняття глобалізації Т. Левітт [29] та ряд інших науковців [13, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 28, 30, 31].

Слід акцентувати увагу на тому факті, що принципово нової якості процес глобалізації набуває під впливом сучасних системних трансформацій – із тенденції до глобалізації відбувається пришвидшений розвиток і перетворення на всепоглинаючий процес, що має складну мотиваційну природу, позитивні та негативні впливи системного характеру. Нові імпульси і нову, більш суперечливу, якість отримують як транснаціоналізація з формуванням глобальних корпоративних структур, переважно шляхом злиттів і поглинань, так і регіональна економічна інтеграція, яка виходить на континентальний та міжконтинентальний рівні.

Однією з характерних рис глобальної трансформації сучасної світової економіки Олег Білорус вважає прискорення процесу структурних зрушень, яке, з одного боку, відкриває нові можливості перед країнами в підвищенні рівня виробництва матеріальних благ, поліпшенні якості життя людей, а з іншого – характеризує нові вимоги, які постають перед країнами світу в руслі транснаціоналізаційного процесу [1, 2, 3].

Отже, компаративна оцінка концептуальних засад глобалізації, висвітлених у працях О. Білоруса, Д. Брока, І. Валлерстайна, О. Гаврилюка, М. Делягіна, С. Долгова, В. Іноземцева, М. Кастельса, М. Кіма, В. Кузнєцова, Д. Лук'яненка, Дж. Несбіта, А. Обухова, В. Овчиннікова, Ю. Пахомова, А. Поручника, В. Сіденка, В. Соколова, Дж. Стігліца, А. Стриженка, А. Філіпенка, М. Хохлова, О. Черковця, Т. Циганкової, В. Чужикова; процесів, що лежать в основі фінансової глобалізації та досліджені в працях П.-Р. Агенора, С. Вей, В. Во, К. Далі, Х. Едісона, М. Коса, В. Корнєєва, С. Котьолкіна, А. Кредісова, Р. Левіна, Ф. Лейна, З. Луцишин, Д.-М. Мілезі-Ферретті, С. Моїсеєва, М. Обстфельд, Е. Прасада, О. Плотникова, Л. Річчі, О. Рогача, К. Рогоффа, Т. Слока, Н. Стукало, А. Тейлора, Т. Шемета та ін., а також процесів транснаціоналізації, які тривалий час перебувають у центрі уваги В. Геєца, Б. Губського, Ю. Макогона, В. Новицького, Є. Панченка, В. Рокочі, Є. Савельєва, І. Школи та ін., сприяла більш предметному усвідомленню сучасних проблем розвитку глобального світового господарства і специфіки функціонування в ньому національних економік та взаємозв'язків між ними та уможливила наступні *теоретичні узагальнення і висновки*:

- Однією із провідних тенденцій у розвитку сучасної світової економічної системи виступає глобалізація, яка є якісно новим ступенем інтернаціоналізації і передбачає встановлення безпосереднього зв'язку національної економіки та світового господарства. Глобалізація кількісно охоплює весь світ, а якісно – всі сфери людської життєдіяльності. Тому лише умовно, у межах методу абстракції, можна говорити про політичну, економічну, соціокультурну глобалізацію.

- Основу економічного глобалізму становить фінансово-інвестиційна взаємодія, оскільки глобалізація останніми роками розвивається переважно на фінансово-інвестиційній основі. Цьому сприяло чимало факторів, зокрема вільний рух транснаціонального капіталу та пришвидшення процесу структурних зрушень у руслі транснаціоналізаційного процесу.
- Нові імпульси і нову, більш суперечливу, якість отримує транснаціоналізація, яка, у свою чергу, продукує нові вимоги, що постають перед країнами світу.
- Активність транснаціонального капіталу на глобальних фінансових ринках стає каталізатором глобальних трансформацій. Тому предметом дослідження мають стати процеси *транснаціоналізації, суцільної глобалізації та фінансової глобалізації*.

Отже, спираючись на проведені авторським колективом дослідження теоретичних моделей і концепцій, що пояснюють сутність, причини виникнення та еволюції досліджуваних процесів, пропонуємо ідентифікувати **транснаціоналізацію** як найбільш зрілий і завершений етап у процесі інтернаціоналізації підприємницької діяльності суб'єктів будь-якої форми власності, який характеризується високим рівнем географічної диверсифікованості системи ресурсного забезпечення (матеріально-виробничий ресурс, інтелектуально-кадровий ресурс, фінансовий, інформаційний ресурс); гнучкою організаційною архітектурою з обов'язковим виділенням одного головного (або кількох) керівного ідеолого-стратегічного ядра, що продукує єдину бізнес-ідеологію із синтезом філософії волюнтаризму, прагматизму і лібералізму; пріоритетним використанням прямого зарубіжного інвестування, як інструменту зовнішньоекономічної експансії; непереборним прагненням корпоративного топ-менеджменту до глобального панування на основі системного цілеспрямованого застосування фінансової могутності, інформаційного і політичного впливу, коаліційної сили зв'язків з урядами та засобів силового і прихованого тиску.

Як загальносвітове явище транснаціоналізація являє собою об'єктивний процес посилення світової інтеграції в результаті експансивного розгортання міжнародних операцій ТНК.

Виходячи із зазначеного, вважаємо необхідним для диференціації окреслених понять і явищ ввести *ідентифікаційні ознакові акценти*, які давали б змогу доволі чітко конкретизувати масштабність процесу транснаціоналізації, а саме **транснаціоналізацію світову і транснаціоналізацію корпоративну**.

Суцільна глобалізація ідентифікується нами як об'єктивно закономірний, кількісно всеохоплюючий і всепоглинаючий процес еволюційного формування нової ери зрощення наявного суспільного простору, націй, політичних, соціокультурних, економічних систем на фоні фундаментальних якісних перетворень в усіх сферах суспільного життя, який має складну мо-

тивацийну природу, позитивні та негативні впливи і наслідки системного характеру.

У результаті системного дослідження процесу фінансової глобалізації його сутність розкривається як вкрай неоднозначний процес, який не лише не здатний усунути регіональну нерівновагу нагромадження фінансових активів, а й дозволяє країнам – світовим фінансовим центрам перетворюватися у «фінансових менеджерів» глобального світу. Це дає змогу стверджувати, що **фінансова глобалізація** є одним з напрямків процесу суцільної глобалізації, який на фоні широкомасштабної лібералізації валютних режимів і розвитку інформаційних технологій уможлиблює стрімке зростання обсягів світових фінансових потоків й операцій на світових фінансових ринках; розквіт фінансового інжинірингу, що сприяє поширенню фіктивних капіталів і провокує виникнення «фінансових бульбашок»; посилення інтеграційних зв'язків національних фінансових ринків та їх стрімкого перетворення на єдиний світовий фінансовий простір з відповідною модифікованою конфігурацією світової фінансової архітектури.

Отже, зазначені підходи до ідентифікації понять транснаціоналізації, суцільної глобалізації та фінансової глобалізації створюють передумови до оновлення показників їх виміру та виявлення тенденції розвитку й взаємообумовленості.

Етап 2. Вивчення теоретичних основ аналізу та прогнозування стану транснаціоналізаційних та глобалізаційних процесів

Наукова оцінка таких складних феноменів, як транснаціоналізація та глобалізація, не видається можливою без емпіричних досліджень стану, розвитку, а також прогнозування їх імовірних сценаріїв динаміки. Оскільки сучасний світовий економічний розвиток характеризується глибинною складністю процесів, які в ньому відбуваються, стандартні методи моделювання часових рядів задля аналізу та прогнозування в таких умовах не завжди надають задовільні результати, саме тому за основу побудови системи показників для наукового дослідження складних економічних явищ і процесів, зокрема еволюційного розвитку, динаміки, стану і прогнозування подальших ситуацій у процесі світової транснаціоналізації, нами обрані методи, що базуються на компаративних принципах теоретичного узагальнення та вдосконалення ключових дефініцій, узагальнення концептуальних підходів до ретроспективного аналізу та прогнозування, зокрема, фундаментального (Ф. Блок, Б. Грем, Д. Додд, І. Закарян, Г. Кіма, С. Коттл, В. Ліховідов, Р. Мюррея, С. Тернера, М. Томсета, М. Хаертфельдер), технічного (Ч. Доу, Е. Найман, Н. Нісон, В. Твардовський, Дж. Шваґер), кількісного (Башельє, Грехем) та економіко-математичного моделювання (П. Сіомпа, Р. Фриш) [7, 9, 10, 11, 24, 25, 26, 29, 31].

Етап 3. Вибір математичної моделі для побудови графічної інтерпретації досліджуваних процесів

Селективний підхід до вибору математичної моделі та побудови графічної інтерпретації процесу спирається на виявлення шляхом візуального аналізу позитивного тренду, для якого практично неможливо визначити незалежні змінні (регресори) через його довгостроковий напрям розвитку в бік збільшення значень із значними коливаннями в кінці періоду. Це зумовлює необхідність вибірки релевантної моделі серед побудованих авторегресійних моделей-кандидатів за модифікованою методикою Бокса-Дженкінса [4], яка забезпечує отримання моделі високого ступеня адекватності за умови використання інформативних статистичних даних і дотримання вимог методу оцінювання параметрів

Для оцінювання якості (адекватності) моделі нами були використані статистика Дарбіна-Уотсона (DW) з перевіркою значущості оцінок параметрів моделі за допомогою t-статистики Стюдента, інформаційних критеріїв Акайке та Байєса-Шварца, F-статистики Фішера [24, 25], з обчисленням середнього абсолютного значення похибки (САП), середнього квадрата похибки (СКП) і суми квадратів похибок (СмКП), середньої абсолютної похибки у відсотках (САПП). При побудові авторегресійної моделі процесу розраховувались значення автокореляційної та частково автокореляційної функцій, використані метод найменших квадратів, трендів, однокрокове прогнозування, логарифмування. Усі отримані результати оцінювання розглянутих моделей і прогнозів наведені в таблиці 3.

Таблиця 3.

Результати моделювання й однокрокового прогнозування досліджуваного процесу

Тип моделі	Характеристики моделі			Характеристики однокрокового прогнозу			
	R^2	$\sum e^2(k)$	DW	СмКП	САП	САПП	Коеф-т Тейла
АР(1)+тренд	0,874	669587	1,22	173,95	92,91	30,93	0,1761
АР(1,4)+тренд	0,890	545316	1,52	187,15	106,71	39,68	0,1779
АР(1,13)+тренд	0,865	513607	1,95	259,21	163,66	31,12	0,2079
Моделі для логарифмованих даних							
АР(1)+тренд	0,979	1,432	1,136	0,263	0,213	4,29	0,0256
АР(1,13)+тренд	0,956	1,029	1,366	0,280	0,226	3,985	0,0103

Результати моделювання свідчать, що краща з побудованих моделей дає можливість оцінити короткострокові і довгострокові прогнози із середньою абсолютною похибкою біля 3,985%. Це цілком прийнятний результат, якщо взяти до уваги, що фінансово-економічні прогнози вважаються адекватними до рівня похибок 30%.

Застосування економіко-математичних методів до визначення кількісних критеріїв дозволяє сформувати оновлену систему необхідних показників.

Етап 4. Формування системи індикаторів для забезпечення квантифікованої оцінки досліджуваного процесу

4.1. Показники для оцінки процесу транснаціоналізації

А. Індекс корпоративної (індивідуальної) транснаціоналізації. Відомий в економічній літературі індекс транснаціоналізації щодо кожної окремої ТНК ($I_{ТН}$) за методикою ЮНКТАД визначається як середня арифметична від трьох величин: i_A – частки закордонних активів у сукупному обсязі активів, $i_{П}$ – частки закордонних продажів у сукупному обсязі реалізації, $i_{ЧП}$ – частки закордонних працівників у їх сукупній чисельності (табл. 4).

Утім, зважаючи на комплексний характер та багатоаспектність феномену транснаціоналізаційного процесу та керуючись необхідністю охоплення показником більшої кількості критеріїв, нами запропонована вдосконалена методика розрахунку індексу транснаціоналізації ($I_{ТН(y)}$) за рахунок додаткового введення в індекс двох показників:

- *товарної (галузевої) диверсифікованості* ($i_{ТД}$) – відношення кількості охоплених діяльністю ТНК галузей до загальної кількості видів діяльності за статистикою (наприклад, за рекомендаціями UNCTAD до розрахунків беруть 33 сектори економічної діяльності [32]):

$$i_{ТД} = \frac{TД_{Г}}{\sum TД_{ГЗ}},$$

де $TД_{Г}$ – кількість охоплених діяльністю ТНК галузей;

$\sum TД_{ГЗ}$ – загальна кількість галузевих видів діяльності (у наших подальших розрахунках дорівнює 33).

- *географічної диверсифікованості* ($i_{ГД}$) – відношення кількості країн географічної диверсифікації (присутності) корпорації до загальної кількості країн на геополітичній мапі світу (193 країни, згідно з даними ООН станом на 2009 рік) [32].

Таблиця 4.

10 найбільших нефінансових корпорації світу у 2009 році за обсягами закордонних активів (млн дол. США) та індекс транснаціоналізації (за методикою UNCTAD)

№ п/п	Назва ТНК	Країна базування	Галузь	Активи		Продажі		ТНІ (%)
				Закордонні	Усього	Закордонні	Усього	
1	General Electric	США	Ел-техн.	420 300	795 337	86 519	172 738	51,4
2	Vodafone Group Plc	Сполучене Королівство	Телекомунікації	230 600	254 948	60 317	71 070	87,0
3	Royal Dutch/Shell Group	Нідерланди/Сполучене Королівство	Нафтова	196 828	269 470	207 317	355 782	71,3
4	British Petroleum Company Plc	Сполучене Королівство	Нафтова	185 323	236 076	223 216	284 365	79,9
5	Exxon Mobil	США	Нафтова	174 726	242 082	269 184	390 328	68,0
6	Toyota Motor Corporation	Японія	Автомобільна	153 406	284 722	145 815	230 607	51,9
7	Total	Франція	Нафтова	143 814	167 144	177 835	233 699	74,5
8	Electricité De France	Франція	В-во ел-енергії	128 971	274 031	40 343	87 792	34,7
9	Ford Motor Company	США	Автомобільна	127 854	276 459	91 581	172 455	51,3
10	E.ON AG	Німеччина	В-во ел-енергії	123 443	202 111	41 391	101 179	53,6

$$i_{ГД} = \frac{\Gamma_{ДК}}{\sum \Gamma_{ДКЗ}}$$

де $\Gamma_{ДК}$ – кількість країн географічної диверсифікації корпорації,

$\sum GD_{K3}$ – загальна кількість країн світу (у наших подальших розрахунках дорівнює 193).

Відповідно до авторської методики з урахуванням внесених змін удосконалений індекс транснаціоналізації ТНК матиме вигляд:

$$I_{ТН} = \frac{(i_A + i_{П} + i_{ЦП} + i_{ТД} + i_{ГД})}{5}.$$

Для акцентування належності даного показника до конкретної ТНК вважаємо доцільним визначити його як *індивідуальний індекс транснаціоналізації*.

У нашому дослідженні на основі удосконаленої методики визначення індивідуального індексу транснаціоналізації ($I_{ТН(Y)}$), емпіричні розрахунки даного показника виконані на основі двох динамічних рядів:

- 100-елементного ряду ТНК (добір корпорацій виконується на основі ранжування ТНК у 2008 р., опублікованому в доповіді WIR UNCTAD за 2009 р. [32,33] за рейтинговими таблицями «топ 25 найбільших ТНК з розвинутих країн», «топ 25 найбільших ТНК з країн, що розвиваються», «топ 25 найбільших ТНК з країн ЦСЄ», «топ 25 найбільших фінансових ТНК»);
- 100-елементного часового ряду (від 1920 року до 2020 року (табл. 5)).

Проведення вибіркового порівняння удосконаленого індексу $I_{ТН}$ з традиційним дало змогу підтвердити більш високу результативність та аналітичність запропонованого нами підходу (табл. 6). Вибірку виконано по корпораціях, що є лідерами у рейтингу за 2008 рік та по періодах, що відповідають початку кожної світової економічної кризи. Для зручності побудови таблиці взято такі умовні позначення: А – значення $I_{ТН}$ за методикою UNCTAD, Б – значення $I_{ТН}$ за авторською методикою.

Спираючись на результати проведеного компаративного аналізу розрахунків індексу транснаціоналізації за обома методиками можна стверджувати, що значення індексу за авторською методикою більш очевидно характеризує розвиток компанії як транснаціональної та доводить, що кількісні критерії товарної та географічної диверсифікованості є надзвичайно важливими індикаторами ступеня міжнародності фірми. Крім того, динаміка величини показника підтверджує, що на початку інтернаціоналізаційного періоду компанії мали незначну розгалуженість і переносили на зарубіжний ринок від 20% до 25% своєї діяльності за рахунок створення нечисельних, але доволі потужних філій.

Таблиця 5.

Розрахунок індивідуального індексу транснаціоналізації*

№ п/п	ТНК	Роки											Прогноз		
		1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2005	2009	2010	2015	2020
<i>Група 1: Топ 25 ТНК з розвинутих країн</i>															
1	General Electric	10,14	12,59	19,42	20,71	43,48	55,50	71,07	77,00	50,38	82,64	58,93	66,40	91,78	94,53
2	Vodafone Group Plc	14,00	12,03	18,99	22,81	47,59	57,62	70,85	79,20	47,60	82,03	50,23	65,81	87,69	94,99
...
24	Eads	6,48	8,54	18,81	22,18	45,45	56,33	71,36	79,50	44,61	80,61	57,25	65,49	86,97	94,09
25	Nestlé SA	7,07	9,92	16,33	24,19	44,83	57,37	71,78	93,67	93,42	97,29	90,51	94,70	94,65	94,07
<i>Група 2: Топ 25 ТНК з країн, що розвиваються</i>															
26	Hutchison Whampoa Limited	*	*	11,38	13,89	24,31	36,51	52,70	60,56	57,43	83,74	67,66	73,64	88,54	90,90
27	Cemex S.A.	*	*	10,02	11,16	22,56	38,94	51,35	62,67	54,69	82,66	65,10	70,18	91,56	91,93
...
49	Flextronics International Ltd.	*	*	13,25	14,28	20,76	35,33	54,40	60,04	54,49	78,50	65,77	73,66	92,34	93,28
50	New World Development Co.	*	*	12,86	13,74	24,49	38,01	53,06	60,49	58,05	83,29	64,84	72,27	88,80	94,80
<i>Група 3: Топ 25 ТНК з країн ЦСЄ</i>															
51	Gazprom	*	*	*	*	*	*	*	38,07	54,06	74,79	54,18	74,68	78,90	79,29
52	Lukoil	*	*	*	*	*	*	*	37,56	56,22	72,96	49,63	74,63	72,24	80,08
...
74	Severstal	*	*	*	*	*	*	*	43,99	47,77	71,82	53,61	70,60	77,20	76,05
75	Mechel	*	*	*	*	*	*	*	47,10	45,13	72,36	51,01	70,66	75,84	82,72
<i>Група 4: Топ 25 фінансових ТНК світу</i>															
76	GE Capital Services	*	*	*	*	*	40,07	62,37	60,06	23,89	77,49	42,85	58,85	78,12	86,57
77	Citigroup	*	*	*	*	*	43,28	60,29	61,36	19,00	79,03	41,67	54,77	76,80	86,50
...
99	Royal Bank of Canada	*	*	*	*	*	42,67	61,32	63,31	17,32	75,31	44,86	59,37	77,82	89,95
100	Banca Intesa	*	*	*	*	*	43,97	62,64	61,34	18,20	79,83	44,65	55,38	83,90	80,66

* Для спрощення візуального вивчення змісту таблиці нами представлена лише вибірка отриманих результатів

Таблиця 6.

**Компаративний аналіз результатів по розрахунках індексу
транснаціоналізації за методикою ЮНКТАД
та авторською методикою (%)**

ТНК	1929		1970		1998		2004		2007	
	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б	А	Б
General Electric	7,39	5,40	55,50	19,30	52,56	30,80	84,42	53,90	51,81	45,60
Hutchison Whampoa Limited	*	*	36,51	4,50	58,88	52,70	80,42	70,50	69,66	82,70
Gazprom	*	*	*	*	47,82	17,65	69,58	29,50	56,90	57,50
GE Capital Services	*	*	40,07	*	20,76	21,70	79,12	26,50	47,28	39,40

Найбільший приріст індексу в період з 1970 р. до кінця тисячоліття доводить суттєву активізацію інвестиційної діяльності ТНК, спрямовану переважно на створення нових структур у якомога більшій кількості країн. Зниження темпу приросту величини індексу з початку III тисячоліття є свідченням зміни тенденції інвестиційної поведінки ТНК в бік схильності до злиттів і поглинань інших потужних компаній. Характерним є продовження тенденції зростання величини індексу для компаній-агресорів чи стійких стратегів, таких як (Vodafone, ExxonMobil, Samsung Electronics) на фоні очевидного падіння індексу для тих, що втрачають міжнародні позиції одночасно з часткою активів (GM, AIG).

Отриманий на попередньому етапі моделювання вдосконалений метод діагностики ступеню транснаціоналізації певної ТНК суттєво покращує якість отриманих результатів, втім, не дає змоги оцінити транснаціоналізацію в масштабах усього світу. Тому нами запропоновано і розроблено новий індикатор рівня *світової транснаціоналізації*, який завдяки загальному охопленню найбільш потужних ТНК, об'єднаних у групи на основі загальновідомих класифікацій та рейтингів світових фінансових організацій, дає змогу зробити екстраполяцію отриманих результатів на увесь світовий простір.

Додатково ми пропонуємо здійснювати узагальнену оцінку рівня транснаціоналізації з вибіркою по групах ТНК за основними галузями; окремо для американських ТНК; окремо по країнах БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай); що дозволить з огляду на стратегічні горизонти відстежувати сприятливі чи загрозливі для суспільного розвитку тенденції.

Б. Індекс світової транснаціоналізації. Вихідним етапом для розроблення середньостатистичного **індексу світової транснаціоналізації** може бути базова матриця, в якій горизонтальний динамічний ряд (j) складається з m -елементного часового ряду (роки від 1 до m); вертикальний динамічний ряд (i) каскадований за порядковими номерами ТНК, згрупованих по 25 «Топ» за 4-ма групами та набуває значень в інтервалі від 1 до n (табл. 7). Виходячи із зазначеного, щорічний середньостатистичний індекс світової транснаціоналізації розраховується за формулою:

$$I_{ТН\ ij} = \left(\frac{\sum_{i=1}^n I_{ТН\ ij}}{n} \right) = \left(\frac{I_{ТН\ 1j} + I_{ТН\ 2j} + \dots + I_{ТН\ (n-1;j)} + I_{ТН\ nj}}{n} \right),$$

де $i = [1; n]$,

$j = [1; m]$,

$I_{ТН\ ij}$ – індивідуальний індекс транснаціоналізації окремої ТНК за конкретний рік.

Таблиця 7.

Базова матриця розрахунку середньостатистичного індексу світової транснаціоналізації¹

№ п/п $i=[1;n]$	Назва ТНК	Країна базуван- ня	Пріори- тетна галузь	Позначення і розрахунок індексу	Роки: $j=[1;m]$		
					$I_{ТН\ i1}$	$I_{ТН\ i(m-1)}$	$I_{ТН\ im}$
Група 1: Топ 25 ТНК з розвинутих країн							
1				$I_{ТН\ 1j}$			
...				...			
25				$I_{ТН\ 25j}$			
Загалом по групі № 1 $\left(\sum_{i=1}^{25} I_{ТН\ ij} + \dots + I_{ТН\ 25j} \right) / 25$							
Група 2: Топ 25 ТНК з країн, що розвиваються							
Загалом по групі № 2 $\left(\sum_{i=26}^{50} I_{ТН\ ij} + \dots + I_{ТН\ 50j} \right) / 25$							

¹ Вибіркові дані.

№ п/п $i=[1;n]$	Назва ТНК	Країна базуван- ня	Пріори- тетна галузь	Позначення і розрахунок індексу	Роки: $j=[1;m]$		
					ITH_{i1}	$ITH_{i(m-1)}$	ITH_{im}
Група 3: Топ 25 ТНК з країн ЦСЄ							
Загалом по групі № 3 $\left(\sum_{i=51}^{75} I_{TH51j} + \dots + I_{TH75j} \right) / 25$							
Група 4: Топ 25 фінансових ТНК світу							
100				ITH_{100j}			
Загалом по групі № 4 $\left(\sum_{i=76}^{100} I_{TH76j} + \dots + I_{TH100j} \right) / 25$							
Індекс світової транснаціоналізації							
$I_{TH_{ij}} = \left(\frac{\sum_{i=1}^n I_{TH_{ij}}}{n} \right) = \left(\frac{I_{TH_{1j}} + I_{TH_{2j}} + \dots + I_{TH_{(n-1;j)}} + I_{TH_{nj}}}{n} \right)$							

4.2. Показники для оцінки процесу суцільної глобалізації

Відомий з економічних джерел [32, 33] індекс глобалізації розраховується з 2001 р. за власною методикою авторитетного журналу *Foreign Policy* і базується на статистичних даних, які характеризують найважливіші сфери соціально-економічного розвитку понад 60-ти країн світу. Ця методика забезпечує, на думку аналітиків *FP*, максимальну інформативність і достатність даного динамічного ряду для виявлення загальних закономірностей аналізованого процесу, завдяки охопленню обстеженнями понад 90% світової економіки та 85% населення земної кулі.

До розрахунку беруть 4 основні групи факторів: **1-а група**: Економічна інтеграція (обсяг міжнародної торгівлі, обсяг прямих іноземних інвестицій, обсяг портфельних інвестицій, обсяг виплат і виторгу від інвестицій); **2-а група**: Технологічна здатність до взаємодії (кількість користувачів мережею Internet, кількість мережних вузлів, кількість серверів безпеки, через які проводяться зашифровані трансакції); **3-а група**: Особисті міжнаціональні контакти (міжнародні подорожі і туризм, міжнародний телефонний трафік, міжнародні подорожі і туризм, міжнародні грошові перекази й особисті трансфери, включаючи оплату праці нерезидентів, компенсації службовцям та інші приватні грошові перекази); **4-а група**: Утягненість до світових політичних процесів (членство в міжнародних організаціях, фінансова і гуманітарна участь у місіях Ради Безпеки ООН, кількість ратифікованих міжнародних угод ООН, обсяг державних міжнародних фінансових потоків).

(Продовження – у наступному номері)

Література

1. Білорус О. Г. Проблеми трансформації та модернізації транзитивних країн в умовах глобалізму // Економічний Часопис-XXI // <http://www.soskin.info/ea/2007/7-8/200701.html>.
2. Білорус О. Г. Сучасна світова фінансово-економічна криза як прояв тотальної кризи системи глобалізму // Економічний Часопис-XXI. – № 11–12. – 2008 // <http://soskin.info/ea/2008/11-12/zmist.html>
3. Білорус О. Г. Глобалізація і нова парадигма глобального постіндустріального розвитку // Економічний часопис. – 2002. – № 10.
4. Бокс Дж., Дженкінс Г. Анализ временных рядов (т. 1, 2). – М., 1974. – 406 с.
5. Гелбрейт Дж. К. Кінець ери імперіалізму. Виступ на сесії Дипломатичного клубу Женеві. – Женева, 1983. – С. 12–16.
6. Грищенко А. Актуальні проблеми формування інвестиційного клімату для ТНК // Зб. наук. пр. Вип. 32 / Відп. ред. В. Е. Новицький. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2003. – С. 34–35.
7. Закарян И. Фондовый рынок Украины. Как он работает // Валютный спекулянт. – 2000. – Декабрь. – С. 12–16.
8. Квятковський І. Ліва ідея. Український і світові виміри // Народна воля. – 2001. – № 1. – С. 33.
9. Кім Г. Бухгалтерський облік: первинні документи та їх заповнення: Навчальний посібник / Г. Кім, В. В. Сопко, С. Г. Кім. – К.: ЦНЛ, 2004. – 440 с.
10. Коттл С., Мюррей Р. Ф., Блок Ф. Е. Анализ ценных бумаг Грэма и Додда. – М.: Олимп Бизнес, 2000.
11. Лиховидов В. Н., Сафин В. И. Основные индикаторы и конфигурации на рынке FOREX. – FX-Club. – 2004. – 142 с.
12. Лук'яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція: Монографія. – К.: ТОВ «Національний підручник», 2008. – 220 с.
13. Мартин Г., Шуманн К. Западная глобализации. – М., 2001; Шепелев М. А. Глобалистика. – М., 2001. – С. 288–295.
14. Міжнародна інвестиційна діяльність: Підручник / Д. Г. Лук'яненко, Б. В. Губський, О. М. Мозговий та ін.; За ред. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2003. – 387 с.

15. Міжнародні фінанси: Навч. посіб. / О. М. Мозговий, Т. Є. Оболенська, Т. В. Мусієць та ін.; За ред. докт. екон. наук, проф. О. М. Мозгового. – К.: КНЕУ, 2005. – 504 с.
16. Мозговий О., Головка А., Науменко О., Ровинський Ю. Цінні папери: історія та сучасність. Історико-економічний нарис: Монографія. – Одеса: КП ОМД, 2003. – 192 с.
17. Найман Э. Л. Малая энциклопедия трейдера. – К.: Вира-Р Альфа-Капитал, 1999.
18. Петрас Дж. Аромат імперіалізму // Економічний часопис. – 2002. – № 3. – С. 12.
19. Руденко Л. В. Управління потоками капіталів у сучасній бізнес-моделі функціонування ТНК: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 480 с.
20. Руденко-Сударєва Л. В. ТНК у формуванні глобальних конкурентних переваг // Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. – Т. II / За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К.: КНЕУ, 2006. – С. 279–529.
21. Руденко-Сударєва Л. В. Переваги і ризики транснаціоналізації економічного розвитку України // Національна безпека: український вимір: щокв. наук. зб. / Рада нац. безпеки і оборони України, Ін-т пробл. нац. безпеки; редкол.: Горбулін В. П. (голов. ред.) [та ін.]. – К.: 2008. – Вип. 1 (20–21). – С. 58–68.
22. Бек У. От индустриального общества к обществу риска // THESIS. – 1994. – № 5. – С. 45.
23. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / Пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника; Общ. ред. и послесл. А. Филиппова. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
24. Швагер Дж. Технический анализ. Полный курс.
25. Durbin J., Watson G. S. Testing for serial correlation in least-squares regression // Biometrika. 1951. V. 38. P. 159–178.
26. Graham B., Dodd D. Security Analysis. The Classic 1934 Edition. – McGraw-Hill Companies, 1996.
27. Handbook on Foreign Direct Investment by Small and Medium-sized Enterprises: Lessons from Asia. Executive Summary and Report of the Kunming Conference, 2005. – P. 74.
28. Hardt M., Negri A. Empire. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000. – 478 p.
29. Levitt Th. The Globalization of Market // B. de Witt, R. Meyer (ed.). Strategy, Process, Content, Context. An International Perspective. Minneapolis, St. Paul, New York, Los Angeles, San Francisco, 1994. P. 482–489.

30. Stiglitz J. On Changing the Global Financial Architecture (Exepts from Globalzation and Its Discontents) // Transition. The World Bank. – Vol. 13, – № 3, May-June 2005. – PP. 16–17.
31. Thomsett M. Mastering Fundamental Analysis. – 1998.
32. UNCTAD, World Investment Report 2009. Transitional Corporation, Market Structure and Competition Policy. – New York and Geneva: United Nations, 2009. – 347 p.
33. World Investment Report 2009. FDI Policies for Development: National and International Perspectives. – UNCTAD: New York and Geneva, 2009. – 322 p.

Стаття надійшла до редакції 20 березня 2010 р.